

Maul, John (2003): Som du ser nogen behandler du dem - et filosofisk-pædagogisk perspektiv på specialpædagogik. Side 5–11 i Rapport fra Faglig Landskonference den 10. og 11. oktober 2002 udgivet af Videnscenter for Døvblinde, februar 2003.

Denne publikation stammer fra www.livsverden.dk - hjemstedet for:

Forum for eksistentiel fænomenologi

Et tværdisciplinært netværk af praktikere og forskere, som anvender eksistentiel-fænomenologiske grundlagstanker og perspektiver i deres arbejde.

Husk at angive korrekt kildehenvisning ved referering til denne artikel. Den korrekte reference fremgår øverst på denne side.

Læs mere om Forum for eksistentiel fænomenologi
og download flere artikler på
www.livsverden.dk

English version:

This publication is downloaded from www.livsverden.dk – the home page of

The Society for existential phenomenology

A Danish cross disciplinary society of practitioners and researchers who make use of existential phenomenological theory and perspectives in their work.

For more information and downloadable articles visit
www.livsverden.dk

Som du ser nogen behandler du dem

- et filosofisk-pædagogisk perspektiv på specialpædagogik
af John Maul

*Side 5 – 11 i Rapport fra Faglig Landskonference den 10. og 11. oktober 2002
udgivet af Videnscenter for Døvblinde, februar 2003.*

Bevidsthedens fødsel

Et meget tidligt og gennemgribende paradigmeskifte møder vi på de allerførste sider i første Mosebog kapitel 3. Her fortælles om Adam og Eva som lever i fuldendt harmoni med sig selv, natur og omgivelser, men via civil ulydighed skaber de sig selv som mennesker ved at spise af kundskabens træ. At det ikke blot er et almindeligt forekommende skifte i tankesæt kan man overbevise sig selv om ved at genlæse de afgørende passager. I samme øjeblik de har spist af frugten opdager de at de er nøgne, bevidstheden er født i dem, og de er fra nu af i stand til at anskue sig selv set fra den andens synsvinkel eller sig selv i et dobbeltperspektiv. Samtidig bliver de udvist til en menneskelig tilværelse med alt hvad det indebærer af smertelige børnefødsler, agerjordens forbandelse, arbejdets møje og indtagelse af måltider i deres ansigts sved. Den gudelige bekymring går nu på at de forhåbentlig ikke også spiser af livets træ og opnår evigt liv, hvad de så i tiltagende grad har været optaget af lige siden. De lærte sig at kende forskel på godt og ondt, de blev bevidste væsener, men de opnåede ikke et gudeligt perspektiv hævet over menneskelivet hvorfra de kunne gennemskue alting. Deres jordiske perspektiv blev en slags akvarium som de havde forudsætninger for at kunne begå sig i, men ligesom fisken ikke kan gennemskue vandets fysik, blev mennesket ikke i stand til at gennemskue livets logik. Fra nu af skulle de evindeligt prøve kræfter med spørgsmålet: hvad skulle du med dit liv? I Athen, Nazareth og København har markante personer som Sokrates, tømrerens søn og Søren Kierkegaard til forskellige tider taget sig af at prikke deres medmennesker på skulderen og spørge: hvordan skulle du leve dit liv? og ingen af dem kom udpræget lykkeligt af dage med deres foretagende. Ikke desto mindre er det en del af den professionelle specialpædagogers rolle netop at prikke på skulderen og spørge på mellemhånd for sin multihandicappede elev: hvad skulle du med dit liv? Og hvorfor hele tiden anskuet bagud? fordi livet leves som flydende lava men begribes som størknet sten. Til gengæld kan specialpædagogen i Mattæus kapitel 20 læse om verdensdommen og finde trøst i muligheden for i det mindste at få sin løn i det hinsides, hvis man vel at mærke kan leve op til tekstens fordringer om hvordan den gode specialpædagog bør agere. Omvendt skal eleverne have deres belønning allerede på det jordiske plan, og hvordan det skal gå for sig fremgår af fortællingen om arbejderne i vingården, hvis ejer flere gange i løbet af dagen sendte sin forvalter ned på torvet for at engagere nogle af de ledige, hvoraf nogle så påbegyndte deres arbejde i den tidlige morgensol, andre i middagsheden og de sidste ud på eftermiddagen. Da de skulle aflønnes fik de sidstankomne fra om eftermiddagen en dinar, dem der var begyndt ved middagstid fik en dinar, hvorefter de der havde arbejdet i deres ansigts sved hele den udslagne dag begyndte at knurre over den dinar de også fik tildelt for

deres arbejde, og som var aftalt på forhånd. Det følger ikke markedets logik men er snarere en logik til inspiration for specialpædagogikken: har du gjort dig umage og på baggrund af dine særlige forudsætninger ydet dit bedste, så får også du din velfortjente løn ligesom alle de andre, sådan at de sidste bliver de første og de første de sidste.

Det andet syndefald

Ligesom vi kan tale om det første syndefald, som det ganske kort refereres ovenfor, sådan ynder kritikere af den moderne naturvidenskab at tale om dens fødsel som det andet syndefald. Og det dateres ofte til en begivenhed som udspiller sig i 1610 da Galileo Galilei ud af det åbne vindue en mørk og lun italiensk nat for første gang nogensinde satte kikkerten for sit ene øje og så månen, sådan som den 'rigtig' så ud i kikkertens perspektiv: en gold og koparret ørken. Instrumentet var sat ind mellem mennesket og det der skulle iagttages, og fra nu af begynder mennesket at tvivle på sine egne sanser, som tilsyneladende både kan snyde og bedrage. Det blev dog også til et tiltrængt opgør med overtro og religiøs dogmatik frem mod en tiltagende realisme, hvor man positivt set kun ville tro på det man kunne måle og veje. Med de berømte ord om at måle alt og gøre det målbart som ikke umiddelbart kunne måles indførte Galilei et sandhedskriterium for viden som byggede på det du kan tælle, og når det er på fingrene er det digitalt. Heroverfor udtrykte hans samtidige Giordano Bruno, at den som måler lyver, men hans mere analoge sammenlignende tilgang til fortolket viden bliver over de næste århundreder fortrængt af den fremstormende naturvidenskab. Og da verdensbilledet ændres ved den Kopernikanske vending - med forskydningen fra jorden til solen som systemets centrum - er der tale om et dramatisk paradigmeskifte som Bruno lader sig brænde for og Galilei hviskende 'afsværger', samtidig med at mennesket reduceres til en tilfældig genstand blandt alle andre mulige genstande og væsener. Jorden og mennesket viser sig alligevel ikke at være centrum i universet, menneskets tilstedeværelse er tilsyneladende tilfældig og alt vil med tiden blive beregnet på en fuldstændig objektiv måde. Mennesket mistede efterfølgende tiltroen til sine egne sanser og senere fremturede Descartes med at kroppen lyver og at forsøgsdyr ikke kunne føle smerte selvom de skreg, for de var alene maskiner, som man ikke skulle have medfølelse med eller moralske skrupler over. At hans samtidige Pascal som en anden Giordano Bruno mente at hjertet har sine grunde som forstanden ikke begriber fik ikke selvsamme gennemslagskraft, men kan i dag ses som en insisterende og interessant opposition mod det fremstormende naturvidenskabelige paradigme. Særlig interessant i denne sammenhæng er 'diskussionen' mellem den afdøde Newton og den dengang endnu levende Goethe om hvordan mennesket ser på farverne. Her er tale om en art parallel til Piagets næsten tilsvarende dialog med den altfor tidligt afdøde Vygotsky, bortset fra at de debatterede om sprog, kognition og socialisering. Newton havde med udgangspunkt i altings beregnelighed udledt farverne ved at lade lyset bryde i et prisme. Ved hjælp af et instrument dissekerede han farverne samtidig med at han beskrev dem matematisk eller digitalt. At han skulle have været en lille smule farveblind spillede netop ingen rolle for den måde han

anskuede dem på. Det fortælles om Goethe at han af en ven havde lånt et prisme for at forsøge sig med at gentage Newtons eksperiment, men han fik det ikke gjort, førend vennen en dag kom for at hente det tilbage. Da tog Goethe prismet blottet for enhver teori om farver, og han holdt det op mod lyset men så ingenting bortset fra det hvide lys igennem det; men opdagede så ved en tilfældighed at farverne først brydes i prismet, når han holdt det hen over vinduessprosserne og der forekom en skyggevirkning mellem mørke og lys. Goethe opdagede det som Newton aldrig fik med i sin farveteori: farverne er et samspil mellem lys og mørke og de opstår kun når der er et grænsefelt mellem lys og mørke. Goethe mente at det levende menneskelige øje var bedre end instrumentets døde øje til at anskue og beskrive farverne, han afdigitaliserede farverne i forhold til Newton og anskuede dem i forhold til hinanden på en analog og fortolkende måde. Interessant et øjeblik at sammenligne med den fremstormende moderne læsevidenskabs fokusering på naturvidenskabelige redegørelser for menneskets evne til at læse tekster ud fra et Newtonsk perspektiv, *hvor masse \times acceleration = fart* bliver til lånte fjer i form *afkodning \times forståelse = læsning*, hvorfra skriftsproget dissekteres i lingvistikens prisme til bogstavlydforbindelser. I uddannelses- og skolesammenhænge er vi er vænnet til at skulle forklare farverne digitalt ud fra Newtons teori, men Goethes analoge anskuelser lever i bedste velgående inden for kunst og design. Når det drejer sig om læsning og læsevanskeligheder har det fremherskende naturvidenskabelige læseparadigme med stor succes fået et flertal til at tro på at det at 'se' på tekster kan matematiseres på samme måde som det at 'se' på farver, selvom Goethe hævdede noget andet og var meget forbitret på Newton og hans farveteori. Når Newton hævdede at man kunne dissekere lyset og måle farveforskelle, det moderne læsevidenskabelige paradigme at man kan dissekere skriftsproget og måle lydforskelle, kan vi så på tilsvarende vis dissekere kommunikationen med f.eks. multihandicappede?

Videnskabeliggørelsen af specialpædagogikken

Man kunne argumentere for en tiltagende kompleksitet fra farver over ord og sprog til menneskelig kommunikation og at kompleksitetsgraden må have konsekvenser for måden hvorpå man iagttager og anskuer sådanne tre fænomener på. Går vi imidlertid et skridt videre til videnskaben om den menneskelige psyke, kan vi konstatere at da psykologien var i sin vorden som videnskab, fremstod den næsten mere naturvidenskabelig end naturvidenskaben selv i sin iver for at blive talt med i det rigtige og dermed naturvidenskabelige selskab. Og det kom bl.a. til udtryk inden for intelligensforskningens kvantitative målinger af noget som man end ikke har kunnet definere, og fra adfærdspsykologien med dens behaviorisme som med naturvidenskabsmanden Bohr's udtryk: ligefrem reklamerede med sin egen indskrænkning. Og specialpædagogikken, som knap nok er et fag i sig selv, er snarere en aflægger af psykologien og dermed inficeret af det kvantitative, det objektive og det naturvidenskabelige fra begyndelsen af. Det videreudvikles for tiden tydeligt inden for læsevidenskaben, hvor man mener at kunne dissekere sig frem til sprogets abstrakte mindstelementer i form af sproglyd, som en systemfejl hos de læsehandicappede man kan måle og træne. Det ses i

TEACCH-pædagogikken hvis oprindelse er behaviorismen og dens stimulusbetingede adfærdsmodifikation, uanset hvor meget dens aktuelle fortalere forsøger at iklæde den humanistiske gevandter. Interessant i denne sammenhæng er at vi i Danmark har haft en stor specialpædagog i Sofie Madsen som så på de autistiske børn på en helt anden måde, men også hun forblev en human og kommunikativt orienteret parentes over for naturvidenskabens videre fremmarch. Som et særligt eksempel kan nævnes Luria, som allerede inden han var fyldt 30 år var på kandidatniveau i medicin, lingvistik, psykologi og pædagogik og således inkarnerede en formidabel tværfaglighed som i sig indeholdt såvel naturvidenskab som menneskevidenskab. Luria er da også en blandt meget få som har formået at medtænke og anvende naturvidenskabens målbare data i en sammensmeltning af neurologi og psykologi til den moderne neuropsykologi, på baggrund af hvilken han især vil blive husket for sine kvalitative fortolkninger og komplekse forståelser af vanskeligheder med begreber sprog og kommunikation. Og at bl.a. Jytte Jordal kunne komme afsted med at reformulere teorien i en dansk specialpædagogisk sammenhæng er måske slet ikke så underlig i en nation, hvor Grundtvig opponerede kraftigt selv mod Ørsteds romantiske naturvidenskab. Han udskældte den for at snyde på vægten når den dissekerede menneskelige fænomener og satte selve livet udenfor i en parentes. Samtidig hævdede han, at når det kom til skole, uddannelse og viden så kunne man kun tilegne sig en viden om noget man først holdt af eller havde kær. Det udmøntede han bl.a. sammen med Kold i et opgør mod den sorte skole i form af datidens latinskole og universitet, hvor for meget skab eller ligefrem skaberi kunne tendere at overskygge det videnskabende.

Videnskab eller at skabe viden

Når man i dag skal illustrere forskning og videnskab sker det ofte med afbildninger af en person i hvid kittel anbragt ved et mikroskop, netop Galilei's kikkert vendt på hovedet. Inden for specialpædagogikken illustreres det selvsamme fænomen ved den 'lineal' som ofte lægges ind som et ideal i de iagttagelser og dermed målinger man foretager af elevers udviklings- og indlæringsforstyrrelser. Men spørgsmålet er hvorvidt komplekse forhold i specialpædagogikken alene kan måles med en lineal uden også at blive udlagt af en tolk. Det varede mere end 3 århundrede førend den moderne videnskab som fødtes på Galilei's tid for alvor gennemsyrede samfundet og det blev almindeligt at anskue de fleste forhold gennem instrumentet eller linealen. Til sammenligning kan vi endnu knap nok mærke den videnskabelige modrevolution som filosofen Husserl fødte med fænomenologien og den dertil forbundne hermeneutik for kun godt et århundrede siden. Og i virkeligheden er det blot gammel vin på nye flasker, fordi hermeneutik kommer af gudernes sendebud: Hermes, som af guderne var sat til at fortolke og forstå det dunkle eller komplekse som menneskene ikke umiddelbart kunne forklare årsag og virkning omkring. Med hermeneutikken griber vi tilbage til fortolkningen af de bibelske tekster endnu før den moderne videnskabs fremkomst i renæssancen; og fortolkning er nært beslægtet med den moderne fænomenologi som handler om det der viser sig for den menneskelige anskuelse på en for os forudgribende

og forforstående måde som et nedarvet begrebsnet vi bringer med os ind i verden. Sansningen af verden omkring os er så at sige både derinde og derude på en og samme tid. Der er tale om en gestalt som på en og samme tid indeholder genstanden og vores oplevelse af genstanden i et forhold som ikke kan adskilles. Hermed er vi tilbage ved nogle givne betingelser for menneskelivet som tidligere tolkedes religiøst og blev forkastet af videnskaben, men som nu tages op på en ny måde i fænomenologien. I en neurofilosofisk eller fænomenologisk belysning bliver det åbenbart at den moderne neuropsykologi er tænkt sekventielt, sådan at forstå at sansedata processeres udefra og ind til hjernen som den fortolkende instans. Det er ikke forkert, men i fænomenologisk forstand er det heller ikke det hele, fordi sansningen hænger sammen med oplevelsen af kroppen og dens tavse forforståelse, derfor er det ikke en sekvens men en gestalt. Heraf følger et fænomenologisk kernebegreb om at mennesket altid er intentionelt, sådan at forstå at vi ikke kan være opmærksomme på, savne, hade eller elske i sig selv - men altid noget eller nogen. Med Sartres samtidige i det 20. århundrede: Maurice Merleau-Ponty blev det afgørende stød mod Descartes adskillelse af krop og sjæl sat ind i form af en helende fænomenologisk forståelse af krop og hjerne som en helhed der er slynget ind i hinanden på en så underfundig måde, at kroppen repræsenterer et kolossalt tavst niveau af erfaringer, færdigheder og viden som kun til en vis grad kan bevidstgøres begrebsmæssigt og sprogligt for at kunne udtrykkes i en for andre forståelig kommunikation. Med tanken om at spædbarnet aldrig er forudsætningsløst til stede, men derimod kropsligt parat til agere med omgivelserne, eksemplificeret ved smilet som allerede ligger på spring i grimassen, således har også den multihandicappede sin forforståelse, sine forudbedømmelser og fordomme om den verden som kroppen med sine sanser allerede har en forudviden om. I den forstand er vi alle fortolkere af vores egen livsverden og aldrig blanke med hensyn til forforståelse og fordomme. Den som ikke er i stand til at dømmе på forhånd forstår ingenting og kan ikke revurdere sine fordomme. For den etablerede videnskab er fænomenologien om ikke *uvidenskabelig* og subjektiv, så dog en *avidenskabelig* størrelse. Paradokset består deri at videnskaben ved at afvise fænomenologien kommer til at mangle noget væsentligt, men ved at medinddrage den bliver mindre videnskabelig ud fra sit eget selvbillede. Videnskabens lineal er objektiv og neutral men den forstår netop ingenting. Den objektive testers blik bliver i denne forstand neutralt og dødt, mens den intersubjektive og fortolkende undersøger som en guide anvender sit oplyste øje.

Om også at anvende sin sunde fornuft i specialpædagogikken

Det er aldrig lykkedes videnskaben at definere eller forklare fænomenet bevidsthed. Går vi via det engelske *consciousness* til dets latinske rødder i form af *con* og *scire*, så er den ligefremme oversættelse *sam viden*, altså noget vi ved sammen eller en viden vi kan dele med andre. Det er i denne sammenhæng interessant at ordet kommunikation eller *communi care* er beslægtet med kommune og betyder at dele eller gøre noget fælles; med Per Lorentzens ord: kommunikation mellem mennesker muliggøres af deres oplevelse af at dele fælles ståsted og fælles perspektiv, hvorfor mening mere hænger sammen med

hvad mennesker gør sammen end med sprog og tænkning. Meningen ligger i brugen fastslår Per Lorentzen med en vending fra sprogfilosoffen Wittgenstein. Sproget opfattes her som en kollektiv aktivitet som kun kan forstås inden for et fællesskab, som kunne kaldes en livsform, hvor sproget udspringer direkte af vore handlinger. Man kunne i fortsættelse heraf antyde, at den specialpædagog som benytter sig af en objektiv, neutral og standardiseret undersøgelsesmodel af sin multihandicappede elev gør sig selv tilnærmelsesvis autistisk i forhold til en mere subjektiv, fortolkende og kommunikativ ramme for undersøgelse og iagttagelse. Når subjekt undersøger objekt har vi naturvidenskab og når subjekt undersøger subjekt har vi fænomenologi. For begge situationer gælder det at undersøgeren på en og samme tid er både skuespiller og tilskuer. Det er i den forstand ikke ligegyldigt hvem man bliver undersøgt af, hvordan det foregår og hvordan det bliver udlagt og fortolket. Ligesom Bohr via sin forsøgsopstilling kunne vælge om fotonet skulle måles som et punkt eller en bølge, så er specialpædagogen medskabende af det resultat der kommer ud af de iagttagelser, som man kan lægge til grund for undervisningen. Der eksisterer derfor ingen objektiv og uangribelig tilgang til iagttagelse og fortolkning af specialpædagogiske problemstillinger. Men som Luria kan man kombinere videnskabelig indsigt på en tværfaglig måde til et fortolket og komplekst overblik. Han kunne det alene fordi han i sig selv inkarnerede flere forskellige fagligheder, men han samarbejdede iøvrigt altid på tværfaglig vis med sin kolleger og anstrengte sig for at kommunikere sig frem til en fælles og valid fortolkning, ligesom vi andre også bør gøre det. Hvor galt det kan gå i vores jordiske perspektiv, hvis man ikke har en tilstrækkelig indsigt i sin dobbeltrolle som tilskuer og skuespiller, fortæller amerikaneren Goode om *I En verden uden ord*, hvor en universitetsuddannet psykolog undersøger en multihandicappet elev under overværelse af et par specialpædagoger. Og da psykologen tror at hun i kraft af sin langvarige uddannelse skal være den klogeste, opdager hun ikke at de to pædagoger forfærdes over hvordan hun fejlfortolker elevens signaler. Senere samme dag hjemme hos en af pædagogerne, da familiens yngste siger noget uforståeligt til den samme psykolog, spørger hun straks: hvad siger han? Med eksemplet illustrerer Goode at de metoder, som indlæres i studietiden, kan gøre professionelle mere dumme på kommunikationsområdet, end de ville være bare som almindelige mennesker. I den forbindelse kommer han ind på sit eget forhold til videnskabelighed og de forskningsmetoder man anvender over for familier med udviklingshæmmede familiemedlemmer. Han beklager sig over en komplet mangel på naturlige iagttagelser om familier med udviklingshæmmede familiemedlemmer. Og selvom der ganske vist offentliggøres en masse kvantitative undersøgelser med opsummerende data, gennemsnit, tendenser og typiske mønstre, så har man i jagten på den slags almindelig viden aldeles svigtet eller glemt den familie som det drejer sig om. Resultatet bliver ofte at forældre til handicappede børn er uenige i de professionelles bedømmelse af deres børn og det fører let til en systematisk undervurdering af hverdagskompetancer i form af almindelig sund fornuft. Og når forældrene holder fast i at en påstand fra et professionelt synspunkt er åbenlyst forkert eller tåbelig, bliver de ofte betragtet som urealistiske eller ikke samarbejdsvillige.

Forældrenes fortrolighed med barnet bliver således ofte betragtet som ikke særlig troværdig men for subjektiv, og derfor ofret til fordel for videnskabelig objektivitet. Med et suk konstaterer Goode at man i hans hjemland USA desværre på mange specialinstitutioner stoler alt for blindt på videnskaben. Til trøst herfor udtrykker Per Lorentzen i nordisk sammenhæng: at over portalen til døvblindeverdenen kunne der have stået, den som træder ind her lader gamle paradigmer fare. Han oplevede det som om alle perspektiver og modeller blev endevendt, samtidig med at miljøet var af præget af åbenhed og entusiasme. Herfra begyndte han selv en søgen efter rødderne til mening og kommunikation i en kontinuerlig skabelse af sociale relationer og samspil med eleven som aktiv bidragsyder. Herudfra må specialpædagogen sætte sig selv i spil og vedvarende prikke sig selv på skulderen for at spørge: hvad skulle *du* med dit specialpædagogiske arbejdsliv?

Oprindeligt foredrag holdt på Faglig Landskonference oktober 2002 i Vejle om Tradition og fornyelse i det specialpædagogiske arbejde med døvblindfødte.

Kilder:

Bitch-Larsen, Stine: Sofie Madsen, en pioner i de anderledes børns verden, København: Dansk Psykologisk Forlag, 1997

Damasio, Antonio, R.: Descartes' fejltagelse – følelse, fornuft og den menneskelige hjerne, København: Hans Reitzel, 2001

Favrholdt, David: Fysik, bevidsthed, liv - studier i Niels Bohrs filosofi, Odense Universitetsforlag, 1994

Husted, Jørgen: Wilhelms brev – Det etiske ifølge Kierkegaard, København: Gyldendal, 1999

Lorentzen, Per: Uvanlige barns sprog, Oslo: Universitetsforlaget, 2001

Maul, John: Om også at anvende sin sunde fornuft i specialpædagogikken, I Specialpædagogik i en brydningstid, red. Jesper Holst m.fl., Århus: Systime, 2000

Rasmussen, Torben Hangaard: Kroppens filosof, Maurice Merleau-Ponty, Brøndby: Semi-forlaget, 1996

Wolf, Jakob: Etikken og universet, Frederiksberg: Anis, 1997

Goode, David: I en verden uden ord - om førstehåndsviden som forudsætning for kommunikation – etnometodologi som metode, Århus: Systime, 2001

Goode, David: I en verden uden ord - om førstehåndsviden som forudsætning for kommunikation – etnometodologi som metode, Århus: Systime, 2001

Biografi: Læreruddannet på Aalborg Seminarium i 1975, indtil 1983 lærer på et undervisningscenter for svært motorisk handicappede elever, fra 1983 til 1995 talepædagog på et taleinstitut med opgaver inden for dysfasi, dysleksi og afasi, kombineret med et ph.d. studium fra 1992 til 1995, og fra 1995 til 2000 lektor i specialpædagogik på Danmarks Lærerhøjskole i Aalborg med hovedvægt på neuropsykologisk analyse af tale-, sprog- og læsevanskeligheder set i lyset af filosoferende specialpædagogik.